

Артикулационе и фонолошке способности деце узраста од пет до седам година¹

Славица Голубовић

Одељење за логопедију, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију,
Универзитет у Београду, Србија

Невена Јечменица²

Одељење за логопедију, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију,
Универзитет у Београду, Србија

Надица Јовановић-Симић

Одељење за логопедију, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију,
Универзитет у Београду, Србија

Мирјана Петровић-Лазич

Одељење за логопедију, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију,
Универзитет у Београду, Србија

Апстракт *Развој способности артикулације гласова и фонолошке свесности прелази кроз различите фазе током предшколског периода. Циљ нашег истраживања је утврђивање артикулационих способности и нивоа развијености фонолошке свесности код деце типичног развоја. У истраживању је учествовало 195 деце, узраста од пет до седам година. За процену способности артикулације гласова и фонолошке свесности примењени су Глобални артикулациони тест и Тест за испитивање фонолошке свесности – ФОНТ тест. Резултати истраживања су показали да у зависности од узраста од 42% до 78,3% деце правилно изговара свих 30 гласова српског језика. Анализом резултата утврдили смо да су приликом процене елемената фонолошке свесности деца постигла највећи успех на задацима: сјајање слојева (99,1%), слојовна сејменација (85%) и идентификовање почетног фонема (86,1%), док је најмањи успех постигнут на задатку елиминације почетног фонема (48,8%). Резултати су показали да се с узрастом деце повећава и њихова успешност на највећем броју задатака у оквиру процењених елемената фонолошке свесности, као што су: идентификовање почетног фонема, препознавање риме, фонемска сејменација, идентификовање завршног фонема, елиминација почетног фонема и фонемска сукцесија (почетни фонем). Развој способности идентификовања завршног фонема, елиминације почетног фонема и фонемске сукцесије (почетни фонем) настаје*

1 Рад је проистекао из пројекта ИО 178027 (2011–) чију реализацију финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

2 nevenajecmenica88@gmail.com

се и даље широм појаска у школу, о чему говоре подаци о проценуалној усвешности деце на узрасној од седам година. С обзиром на то да фонолошка свесност има значајну улогу у развоју и стицању способности читања, у раду са децом предшколској узрасној посебну пажњу треба посветити задацима који подстичу развој фонолошке свесности.

Кључне речи: артикулационе способности, фонолошке способности, фонолошка свесност, узрастне разлике, деца типичној развоја.

Увод

Познато је да фонолошка свесност утиче на постигнућа у читању и писању и да у оквиру ширег подручја фонолошке свесности, фонемска свесност представља посебну способност која добро предвиђа каснији успех деце на овим задацима. Опште способности фонолошке обраде, укључујући и фонолошку свесност, имплицирају да деца са језичким поремећајем остварују лошије резултате у односу на своје вршњаке типичног развоја. Истраживања неких аутора (Bird, Bishop, & Freeman, 1995; Raitano, Pennington, Tunick, Boada, & Shriberg, 2004) показала су да деца са поремећајима изговора гласова такође показују лошије резултате у фонолошкој свесности у односу на вршњаке типичног развоја. Међутим, познато је и да нека деца са поремећајима изговора гласова која немају довољно развијену фонолошку свесност немају сметње у развоју способности читања и писања (Larrivee & Catts, 1999). Недавна открића указују на варијабилност у развијености фонемске свесности код деце са поремећајима изговора гласова, међутим, није само фонолошка свесност једини критеријум, то су и остале језичке способности, посебно синтаксички развој и брзо именовање, заједно са невербалним IQ, који најбоље предвиђају каснија школска постигнућа (Pennington & Bishop, 2009).

Неки аутори наводе да постоје докази из епидемиолошких и референтних студија о коморбидитету три развојна поремећаја: поремећаја читања, поремећаја изговора гласова (говорних поремећаја) и језичких поремећаја (Tyler, Gillon, Macrae, & Johnson, 2011). Ризик за појаву коморбидитета (два од три поремећаја) може бити резултат преклапања са трећим поремећајем. Ови докази подржавају тезу о постојању модела вишеструког дефицита у којем удружена и преклапајућа структура ових вишеструких основних дефицита одређује конкретни поремећај, према Пенингтон и Бишоп (Pennington & Bishop, 2009).

Проучавајући развој фонолошких способности, закључујемо да се у литератури не наводи тако често јасна дистинкција на нивоу одређења и употребе термина фонемска и фонолошка свесност. Неки аутори их чак користе као синониме, иако се ови појмови разликују. Фонолошка свесност је шири конструкт од фонемске свесности, која представља њен део (Subotić, 2011). Термин фонолошка свесност је више општи и подразумева све нивое гласовне структуре речи. Фонолошка свесност представља експлицитну свест о фонолошкој структури речи једног језика (Torgesen, Wagner & Rashotte, 1994), која заједно са фонолошким репрезентацијама чини јединствен конструкт. Концепт фонолошких репрезентација је апстрактан и у најширем смислу подразумева складиштење фонолошких информација у дугорочној меморији (Sutherland & Gillon, 2005).

Фонолошка свест/свесност као способност гласовне сегментације и препознавања односа слово–глас (свест о гласовима неке речи) представља основу функционисања једног језика. Фонолошка свест, према мишљењу Голубовић, у себи групише изван број функција (једанаест) које доприносе разумевању и прецизној аутоматизованој примени фонетског система једног језика као што су: аудиторна перцепција, аудиторна дискриминација, аудиторна анализа, аудиторна синтеза, аудиторно комбиновање, аудиторна меморија, правилна и континуална аудиторна класификација, аудиторни облик или аудиторно распознавање речи, формирање рима, алитерације и интонација или акценат (Golubović, 2003, 2016, 2017; Golubović, Ječmenica, Subotić i Kobac, 2019; Golubović & Petrović, 2012).

Дете развија основне елементе језика зависно од својих постојећих капацитета за развој језичких способности, психичких и физичких способности и потреба. Способност владања језиком развија се из дечје потребе да комуницира и схвати свет у коме расте и развија се. Када говоримо о динамици развоја гласова код детета, Голубовић (Golubović, 2003, 2016, 2017) истиче да фонско-фонемска фаза представља период овладавања фонемама матерњег језика, а развој фонемског система садржи две компоненте: фонациону и артикулациону, што значи да нема артикулације без фонације у уској повезаности и условљености са способношћу аудитивне перцепције и дискриминације акустичких и артикулационих карактеристика гласова говора околине. Према мишљењу већине аутора, истиче Кашић (Kašić, 2003), систем аутоматизованих артикулационих навика у матерњем језику се успоставља до седме године, што значи да дете на том узрасту треба да има аутоматизован изговор свих гласова у систему, у свим типовима фонетских позиција (иницијално, медијално, финално, у коартикулацији и консонантским скуповима), у једносложним и вишесложним речима и аутоматизованом коришћењу интонационих образаца и других елемената супрасегментне структуре. Познавање нормалног развоја дечијег језика и говора омогућава разумевање поремећаја говора и језика, према Голубовић (Golubović, 2003, 2016, 2017).

Поремећаји изговора гласова и језички поремећаји (ЈП) припадају хетерогеној групи поремећаја, док удружене фонолошке и морфосинтаксичке сметње представљају једну од највећих подгрупа (Conti-Ramsden & Botting, 1999; Tyler et al., 2011). Према неким ауторима (Aram, Ekelman, & Nation, 1984; Felsenfeld, Boen, & McGue, 1994; Shriberg & Kwiatkowski, 1998), чак 50% до 70% деце са говорно-језичким поремећајима има током школовања сметње у учењу, посебно сметње у читању. Резултати истраживања већег броја аутора (Snowling, Bishop, & Stothard, 2000; Swan & Goswami, 1997) који су испитивали писменост и говорно-језичке поремећаје сугеришу да су деца која имају поремећај изговора гласова и језички поремећај у највећем ризику за појаву сметњи у читању, у односу на групу деце која имају само поремећај изговора гласова.

Овај рад полази од чињенице да је развој артикулационих и фонолошких способности код деце међусобно повезан. Узимајући у обзир да, према нормама за изговор гласова, дете од пет и по година треба правилно да изговара све гласове матерњег језика (Vuletić, 1990), као и да се фонолошке способности деце интензивно развијају током предшколског периода, циљ нашег истраживања био је:

1. да се на основу процене изговора сваког појединачног гласа утврде артикулационе способности и учесталост неправилности у изговору гласова код деце узраста од пет до седам година;

2. да се утврди ниво развијености фонолошке свесности код деце узраста од пет до седам година;

3. да се утврде узрастне разлике у артикулационим и фонолошким способностима код деце узраста од пет до седам година.

Методологија истраживања

Узорак

Узорак истраживања који је пригодног типа чини 195 деце, оба пола, који су према узрасту подељени у три групе. Узорак је уједначен према параметрима узраста и пола ($\chi^2(2)=0.14$, $p=.91$, $w=.04$). Подаци о узрасту и полу деце из узорка приказани су у Табели 1.

Табела 1

Приказ деце из узорка у односу на категорије узраста и пола

Пол		Узраст деце			Укупно
		I група (5,0–6,0 година)	II група (6,1–7,1 година)	III група (7,2–8,2 године)	
Дечаки	N	30	42	32	104
	%	60	49,40	53,30	53,33
Девојчице	N	20	43	28	91
	%	40	50,60	46,70	46,66
Укупно	N	50	85	60	195
	%	25,64	43,58	30,76	100%

Инструменти

У циљу истраживања артикулационих и фонолошких способности код деце из нашег узорка примењена су два инструмента за процену наведених способности:

1. Глобални артикулациони тест (Kostić, Vladislavljević i Popović, 1983); Тест се састоји од тридесет речи и даје детаљну анализу гласова, како патолошких тако и оних који задовољавају критеријуме правилног изговора. Правилно изговорен глас означава се са + , гласови који се не могу сврстати ни у правилан ни у неправилан изговор означавају се са + - , неправилан изговор гласова означава се са - . Добри гласови, који спадају у колону плус, означавају се оценом 1, 2, 3 зависно од степена њиховог квалитета. Они представљају подручје нормалног изговора гласова. Гласови који се не могу сврстати ни у правилан изговор ни у неправилан изговор добијају оцену 4 и бележе

се у колону плус-минус. Овом оценом се означавају они гласови који једва одступају од нормалног изговора због лаког обезвучења, малог артикулацијског померања итд. Неправилно изговорени (дисторзовани) гласови и гласови који не постоје (омитовани гласови) спадају у колону минус. Оцењују се оценама 5, 6, 7. Оценом 5 су означени они гласови који постоје, али су дисторзовани. Оцену 6 добијају гласови чији је изговор изразито неправилан, који би се и ван контекста, изоловано, тешко могли препознати. Оцена 7 се даје у случају када не постоји изговор гласа (глас се омитује).

2. Тест фонолошке свесности – ФОНТ тест (Subotić, 2011); Финална верзија теста се састоји од седам задатака: 1. спајање слогова; 2. слоговна сегментација; 3. идентификовање почетног фонема; 4. препознавање риме; 5. фонемска сегментација; 6. идентификовање завршног фонема; 7. елиминација (почетног) фонема; 8. фонемска супституција (почетни фонем). Према аутору теста, време задавања није ограничено. У тестирању су сви задаци формирано искључиво за усмено задавање. Сваки задатак садржи по шест ајтема, који се скорују по принципу нетачно (0 поена) – тачно (1 поен). Саме речи – ајтеми су бирани тако да имају исте облике у екавици и ијекавици, као и да су по свом значењу прикладни за предшколски и рани школски узраст.

Процедура испитивања

Истраживање је реализовано у периоду од марта до маја месеца 2018. године у Предшколској установи „Чика Јова Змај“ и Основној школи „Исидора Секулић“ у Београду. Установе у којима је обављено испитивање деце припадају ужем градском језгру Београда.

Деца која чине узорак нашег истраживања имају уредан анатомско-функционални статус говорних органа, без присуства сензорних, моторичких и емоционалних поремећаја. У узорак истраживања су укључена она деца која према подацима добијеним из педагошко-психолошке документације предшколске установе и основне школе имају најмање просечне интелектуалне способности. Сва деца из нашег узорка су монолингвална, а матерњи језик им је српски. Процена артикулационих и фонолошких способности је обављена индивидуалним тестирањем деце у посебним просторијама вртића / основне школе уз дозволу родитеља, матичног васпитача / наставника разредне наставе, руководиоца установе, као и уз добровољни пристанак детета. Решавање тестова је било самостално и није било временски ограничено. Деци је дато упутство шта се од њих тражи у зависности од теста, као и објашњење испитивача логопеда да ти тестови немају утицаја на њихов успех у активностима у вртићу/школи.

Статистичка обрада података

Поред мера дескриптивне статистике, приликом обраде података коришћени су: хи квадрат тест, корелациона анализа и једнофакторска анализа варијансе (ANOVA), са серијом накнадних тестова. Анализа и обрада података вршене су помоћу пакета намењеног статистичкој обради података за друштвене науке (*Statistical Package for the Social Sciences – SPSS*).

Резултати истраживања са дискусијом

У Табели 2 приказани су резултати постигнућа деце на Глобалном артикулационом тесту у односу на узрастне групе.

Табела 2

Постигнућа деце на Глобалном артикулационом тесту у односу на узрастне групе

Глобални артикулациони тест	Типична артикулација		Атипична артикулација					
	N	%	Дисторзија		Супституција		Омисија	
	N	%	N	%	N	%	N	%
I група (5,0–6,0 г.)	21	42	13	26	23	46	1	2
II група (6,1–7,1 г.)	40	47,1	21	24,7	35	41,1	0	0
III група (7,2–8,2 г.)	47	78,3	11	18,33	9	15	0	0

Према подацима приказаним у Табели 2, најмањи проценат деце која правилно изговарају свих 30 гласова матерњег језика утврђен је у најмлађој групи деце (42%), за разлику од најстарије групе деце, у којој 78.3% деце правилно изговара свих 30 гласова. Наши резултати су у складу с истраживањима бројних аутора, према чијим резултатима око 30% деце предшколског узраста неправилно изговара одређен број гласова (Golubović & Petrović, 2012; Stanković-Milićević, Golubović & Kašić, 2014).

Анализирајући резултате нашег истраживања, утврдили смо да је процентуална заступљеност дисторзија и супституција највећа управо у најмлађој узрастној групи (26% и 46%) и опада с узрастом, што представља очекиван резултат с обзиром на то да је развој артикулационих способности интензиван током целог предшколског периода и завршава се око седме године (Golubović & Kašić, 2000).

Табела 3

Процентуална заступљеност правилно и неправилно изговорених гласова у најмлађој групи деце

I група (5,0–6,0 г.)								
ГАТ – дисторзије			ГАТ – супституције			ГАТ – омисије		
БГ	N	%	БГ	N	%	БГ	N	%
0	37	74	0	27	54	0	49	98
1	5	10	1	6	12	1	1	2
2	4	8	2	7	14	/	/	/
3	2	4	3	3	6	/	/	/
4	1	2	4	1	2	/	/	/
6	1	2	5	2	4	/	/	/
/	/	/	6	1	2	/	/	/
/	/	/	7	1	2	/	/	/
/	/	/	8	1	2	/	/	/
/	/	/	10	1	2	/	/	/

Легенда: ГАТ – Глобални артикулациони тест; БГ – Број гласова

Са циљем да се одговори на питање о процентуалној заступљености деце код које су утврђени правилно, али и неправилно изговорени гласови по типу омисије, супституције и дисторзије на Глобалном артикулационом тесту, њихова учесталост је приказана у Табелама 3, 4 и 5.

Деца из најмлађе групе правилно изговарају од 20 до 27 гласова матерњег језика ($AS=27.92$; $SD=2.56$). Анализом резултата неправилног изговора, утврдили смо да су у најмлађој групи деце најучесталије супституције гласова, где највећи број деце супституише један, два, односно три гласа (32%), у односу на 14% деце из исте групе, која супституише од четири до десет гласова матерњег језика. Гласови које су деца из најмлађе групе најчешће неправилно изговарала по типу супституције су: Ч, Џ, Ш, Ж, Р, Л и Љ. За њима следе дисторзије гласова, где смо утврдили да 22% деце из узорка неправилно изговара један, два или три гласа по типу дисторзије, док је код по једног детета (2%) утврђен неправилан изговор четири, односно шест гласова. Гласови које су деца из најмлађе групе најчешће неправилно изговарала по типу дисторзије су: Џ, Ћ, З, Ж и Ш. Кад су омисије гласова у питању, утврђено је да у најмлађој групи деце једно (2%) дете омићује један глас матерњег језика.

Табела 4

Процентуална заступљеност правилно и неправилно изговорених гласова у средњој групи деце

II група (6,1–7,1 г.)								
ГАТ – дисторзије			ГАТ – супституције			ГАТ – омисије		
БГ	N	%	БГ	N	%	БГ	N	%
0	64	75,29	0	50	58,82	0	85	100
1	2	2,35	1	23	27,05	/	/	/
2	1	1,17	2	6	7,05	/	/	/
3	11	12,94	3	4	4,70	/	/	/
4	2	2,35	7	1	1,17	/	/	/
5	2	2,35	9	1	1,17	/	/	/
6	1	1,17	/	/	/	/	/	/
9	2	2,35	/	/	/	/	/	/

Легенда: ГАТ – Глобални артикулациони тест; БГ – Број гласова

У средњој узрасној групи, деца су правилно изговарала од 18 до 28 гласова матерњег језика ($AS=28.33$; $SD=2.63$). Према резултатима истраживања неправилног изговора, код ове деце најучесталије су супституције гласова, где 38,8% деце неправилно изговара од један до три гласа по типу супституције, док по једно дете (2,34%) супституише по седам, односно девет гласова матерњег језика. Најчешћи гласови које су деца из средње узрасне групе супституисала са другим гласовима су: Л, Љ, Р и Ч. Дисторзије гласова су утврђене код 16,46% деце која неправилно изговарају од

један до три гласа по типу дисторзије. За разлику од њих, по двоје деце (7,05%) неправилно изговарају четири, пет и девет гласова, док једно дете (1,17%) неправилно изговара шест гласова матерњег језика по типу дисторзије. Најчешћи гласови које су деца из средње узрасне групе неправилно изговарала по типу дисторзије су: Ц, З, С и Р. Омисије гласова у средњој узрасној групи деце нису утврђене.

Табела 5

Процентуална заступљеност правилно и неправилно изговорених гласова у најстаријој групи деце

ГАТ – дисторзије			III група (7,2–8,2 г.)			ГАТ – супституције			ГАТ – омисије		
БГ	N	%	БГ	N	%	БГ	N	%	БГ	N	%
0	53	88,30	0	51	85	0	60	100			
1	3	5	1	1	1,70	/	/	/			
2	1	1,70	2	6	10	/	/	/			
3	1	1,70	3	1	1,70	/	/	/			
4	2	3,30	4	1	1,70	/	/	/			

Легенда: ГАТ – Глобални артикулациони тест; БГ – Број гласова

У најстаријој узрасној групи деца су правилно изговарала од 24 до 29 гласова матерњег језика ($AS=29.40$; $SD=2.33$). Као и у претходне две групе деце, супституције гласова представљају најчешћи тип неправилног изговора и у најстаријој групи деце из нашег узорка. Утврђено је да по једно (1,70%) дете супституише један, три и четири гласа, док 10% деце супституише два гласа матерњег језика. Најчешћи гласови које су деца из најстарије узрасне групе неправилно изговарала по типу супституције су: Ћ, Ђ, Ч, Џ и Ж. За разлику од њих, неправилан изговор гласова по типу дисторзије је утврђен код 11,7% деце из најстарије узрасне групе, где 5% и 3,3% деце неправилно изговарају један, односно четири гласа по типу дисторзије, док по једно (1,70%) дете неправилно изговара два, односно три гласа по типу дисторзије. Најчешћи гласови које су деца из најстарије узрасне групе неправилно изговарала по типу дисторзије су: Ц, Ћ, Ђ, Ч, Џ и Р. Омисије гласова нису утврђене у најстаријој групи деце.

Приказ узорка према постигнућу на Тесту фонолошке свесности, засебно према сваком задатку, дат је у Табели 6.

Табела 6
Посједићуће деце на Тесџу фонолошке свесносџи

Тест фонолошке свесности	I група (5,0–6,0 г.)				II група (6,1 –7,1 г.)				III група (7,2 –8,2 г.)			
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>
ФОНТ 1	5.98	0.14	5	6	5.87	0.78	0	6	6	0.00	6	6
ФОНТ 2	5.35	1.20	2	6	4.95	2.23	0	6	5.03	1.66	0	6
ФОНТ 3	4.33	1.42	0	6	5.55	1.05	0	6	5.62	1.15	0	6
ФОНТ 4	4.57	1.40	0	6	5.62	1.27	0	6	5.38	1.14	1	6
ФОНТ 5	2.82	2.25	0	6	5.52	1.42	0	6	5.57	1.13	0	6
ФОНТ 6	3.24	1.65	0	6	4.54	2.10	0	6	5.17	1.74	0	6
ФОНТ 7	1.12	1.72	0	6	2.87	2.73	0	6	4.80	2.12	0	6
ФОНТ 8	2.49	2.17	0	6	3.33	2.74	0	6	4.97	2.12	0	6

Легенда: ФОНТ 1 – Спајање слогова; ФОНТ 2 – Слоговна сегментација; ФОНТ 3 – Идентификовање почетног фонема; ФОНТ 4 – Препознавање риме; ФОНТ 5 – Фонемска сегментација; ФОНТ 6 – Идентификовање завршног фонема; ФОНТ 7 – Елиминација почетног фонема; ФОНТ 8 – Фонемска супституција (почетни фонем).

Према резултатима приказаним у табели, деца предшколског и млађег школског узраста највећи успех постигла су на задацима: спајање слогова, слоговна сегментација, идентификовање почетног фонема и препознавање риме. На задацима фонемске сегментације и идентификовања завршног фонема, деца узраста шест и седам година остварила су просечно високе резултате, за разлику од петогодишњака који су на овим задацима просечно остварили 2,82 и 3,24 поена. Највећи проблем за децу свих узраста представљали су задаци елиминације почетног фонема и фонемске супституције (почетни фонем), где су петогодишњаци остварили просечно најнижи број поена, у односу на децу узраста шест и седам година.

Изражено у процентима, деца узраста од пет до седам година су постигла највећи успех на задацима: спајање слогова (99,1%), слоговна сегментација (85%), идентификовање почетног фонема (86,1%), препознавање риме (86,5%) и фонемска сегментација (77,27%). Нешто мањи успех остварен је на задатку идентификовања завршног фонема, где је процентуална успешност деце 71,9%, док је најмањи проценат успеха код деце остварен на задацима елиминација почетног фонема (48,8%) и фонемска супституција (почетни фонем) (59,9%).

У Табели 7 дати су резултати корелационих анализа артикулационих и фонолошких способности деце из узорка.

Табела 7

Корелација резултата артикулационих способности и фонолошке свесности

		БПИГ	БДГ	БСГ	БОГ
ФОНТ укупно	r	0.26	-0.08	-0.30	-0.12
	p	0.00 *	0.22	0.00 *	0.08
Препознавање риме	r	0.19	0.00	-0.27	-0.07
	p	0.00 *	0.91	0.00 *	0.33
Фонемска сегментација	r	0.35	-0.17	-0.34	-0.17
	p	0.00 *	0.01 *	0.00 *	0.01 *
Елиминација почетног фонема	r	0.43	-0.34	-0.31	-0.08
	p	0.00 *	0.00 *	0.00 *	0.26
Фонемска супституција (почетни фонем)	r	0.43	-0.30	-0.33	-0.10
	p	0.00 *	0.00 *	0.00 *	0.16

Легенда: БПИГ – број правилно изговорених гласова; БДГ – број дисторзованих гласова; БСГ – број супституисаних гласова; БОГ – број омитованих гласова; ФОНТ укупно - укупно постигнуће на Тесту фонолошке свесности; * – означени резултати корелационе анализе који указују на статистичку значајност разлика међу испитиваним варијаблама

Према резултатима приказаним у Табели 7, утврђено је постојање статистички значајних корелација између постигнућа деце на тесту фонолошке свесности и броја правилно изговорених гласова, дисторзованих, супституисаних и омитованих гласова на задацима процене артикулационих способности. Анализом резултата утврдили смо да је број правилно изговорених гласова био статистички значајно повезан са постигнућем деце на свим задацима фонолошке свесности ($p < 0.05$), при чему број правилно изговорених гласова објашњава 18,49% заједничке варијансе на задацима манипулације фонемама (елиминација и супституција почетног фонема). На задатку фонемске сегментације утврђена је статистички значајна корелација између постигнућа деце из узорка и броја правилно изговорених гласова, дисторзованих, супституисаних и омитованих гласова ($p < 0.05$). Такође, деца код које је проценом артикулационих способности утврђен мањи број супституисаних гласова остварила су статистички значајно боље резултате на свим процењеним задацима фонолошке свесности. Наши резултати су у складу са налазима аутора према којима деца са поремећајима изговора показују лошије резултате на задацима процене језичких способности (Farquharson, 2019; Preston, Hull, & Edwards, 2013).

У Табели 8 су приказани резултати процене на Тесту фонолошке свесности у односу на узраст деце из узорка. Анализом резултата уз примену статистичке технике једнофакторске анализе варијансе утврђен је статистички значајан утицај узраста деце на развијеност процењених елемената фонолошке свесности ($F(8)=11.837$; $df=2$; $p=0.001$).

Табела 8

Посједићуће деце на Тесџу за фонолошке свесносии на узрасџу од љеи до седам година

ФОНТ тест	Узраст деце	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i> (1)	<i>df</i>	<i>p</i>
ФОНТ 1	I група (5.0–6.0 г)	5.98	0.14	1.28	2	0.27
	II група (6.1–7.1 г)	5.87	0.78			
	III група (7.2–8.2 г)	6.00	0.00			
ФОНТ 2	I група (5.0–6.0 г)	5.25	1.39	0.44	2	0.64
	II група (6.1–7.1 г)	4.95	2.23			
	III група (7.2–8.2 г)	5.12	1.53			
ФОНТ 3	I група (5.0–6.0 г)	4.37	1.41	19.37	2	0.00 *
	II група (6.1–7.1 г)	5.55	1.05			
	III група (7.2–8.2 г)	5.61	1.16			
ФОНТ 4	I група (5.0–6.0 г)	4.58	1.38	10.99	2	0.00 *
	II група (6.1–7.1 г)	5.62	1.27			
	III група (7.2–8.2 г)	5.39	1.14			
ФОНТ 5	I група (5.0–6.0 г)	2.80	2.20	56.93	2	0.00 *
	II група (6.1–7.1 г)	5.52	1.41			
	III група (7.2–8.2 г)	5.61	1.08			
ФОНТ 6	I група (5.0–6.0 г)	3.33	1.68	12.99	2	0.00 *
	II група (6.1–7.1 г)	4.54	2.09			
	III група (7.2–8.2 г)	5.15	1.75			
ФОНТ 7	I група (5.0–6.0 г)	1.10	1.68	36.83	2	0.00 *
	II група (6.1–7.1 г)	2.87	2.72			
	III група (7.2–8.2 г)	4.86	2.08			
ФОНТ 8	I група (5.0–6.0 г)	2.43	2.15	17.39	2	0.00 *
	II група (6.1–7.1 г)	3.33	2.74			
	III група (7.2–8.2 г)	5.05	2.02			

Легенда: ФОНТ 1 – Спајање слогова; ФОНТ 2 – Слововна сегментација; ФОНТ 3 – Идентификовање почетног фонема; ФОНТ 4 – Препознавање риме; ФОНТ 5 – Фонемска сегментација; ФОНТ 6 – Идентификовање завршног фонема; ФОНТ 7 – Елиминација почетног фонема; ФОНТ 8 – Фонемска супституција (почетни фонем); * су означени резултати једнофакторске анализе варијансе који указују на статистичку значајност разлика међу испитиваним варијаблима.

Према резултатима приказаним у Табели 8, на задацима спајања слогова ($F=1.28$; $df=2$; $p=0.27$) и слововне сегментације ($F=0.44$; $df=2$; $p=0.64$) разлике међу децом су изнад границе статистичке значајности. Анализом резултата утврдили смо да су деца узраста од пет до седам година била подједнако успешна на овим задацима, што нас

наводи на закључак да су способности спајања слогова и слоговне сегментације развијене већ на предшколском узрасту, односно пре развоја способности сегментације речи на фонеме. Развој фонолошких способности се одвија дуж континуума „фонолошке сензитивности“, при чему виши нивои подразумевају експлицитну анализу мањих фонолошких јединица (фонема), док се на нижим нивоима одвија анализа већих јединица (слогова) (Lonigan, Burgess, Anthony, & Barker, 1998).

Наши резултати су у складу са подацима других аутора (Liberman, Shankweiler, Fischer, & Carter, 1974), према чијем мишљењу развој способности сегментације иде од слогова ка фонемама, док Гибсон и Левин (Gibson & Levin, 1973) истичу да речи представљају језичке јединице које деца прво апстрахују током језичког развоја, као и да сегментација речи на фонеме представља тежи задатак за децу у односу на задатак слоговне сегментације. Подаци о присуству развојне хијерархије елемената фонолошке свесности нађени су и у другим истраживањима. Тако, на пример, развој способности слоговне сегментације и препознавања риме тече усклађено и представља предиктор развоја фонемске сегментације (Wagner & Torgesen, 1987).

Резултати нашег истраживања показују да се с узрастом деце повећава и њихова успешност на највећем броју задатака у оквиру процењених елемената фонолошке свесности. Анализом утицаја узраста на успешност деце на задацима фонолошке свесности утврђене су статистички значајне разлике између деце узраста од пет до седам година на задацима: идентификовање почетног фонема, препознавање риме, фонемска сегментација, идентификовање завршног фонема, елиминација почетног фонема и фонемска супституција (почетни фонем) ($p=0.00$) (детаљније у Табели 8). Даљом анализом резултата, уз примену *post hoc testa* (Scheffe), утврдили смо статистички значајне разлике у постигнућу између деце узраста пет и шест, као и деце узраста пет и седам година ($p<0.01$) на задацима: идентификовање почетног фонема, препознавање риме, фонемска сегментација и идентификовање завршног фонема. Изостанак значајности разлика између деце узраста шест и седам година ($p>0.05$) на овим задацима можемо да тумачимо тако да су након апсолутног повећања успешности деце на испитиваним задацима између пете и шесте године, њихова постигнућа са шест година постала стабилнија, да би на узрасту од седам година, дакле са поласком у школу, достигла своју типичну развијеност, чему говоре у прилог високе просечне вредности постигнућа деце које су на узрасту од седам година близу максимума на наведеним задацима. Сумирајући добијене резултате утврдили смо да на задацима којима се процењује идентификовање почетног и завршног фонема, препознавања риме и фонемске сегментације постоји уочљив развојни тренд, нарочито код деце узраста од пет година.

Резултати великог броја истраживања показују јак линеарни развојни тренд постигнућа на задацима фонолошке свесности код деце предшколског узраста (Golubović, i sar., 2019; Lenel & Cantor, 1981; Smith & Tager-Flushberg, 1982), док је развој одређених елемената фонолошке свесности (риме, алитерације и елизије гласова) нарочито убрзан у старијим групама деце (Lonigan et al., 1998). Задаци фонемске сегментације који подразумевају манипулацију и пребројавање фонема представљају посебан проблем за децу млађу од пет година (Wagner & Torgesen, 1987).

Најниже просечне вредности постигнућа деце на свим испитиваним узрастима утврђене су на задацима елиминације почетног фонема и фонемске супституције (почетни фонем). Анализом успешности постигнућа деце из узорка на задатку елиминација почетног фонема утврдили смо статистички значајне разлике у постигнућу између деце свих узраста: петогодишњака, шестогодишњака и седмогодишњака ($p < 0.01$). Резултати примене *post hoc testa* (Scheffe) показали су да су на задатку елиминације почетног фонема утврђене статистички значајне разлике између постигнућа деце свих узраста ($p < 0.01$), што нас наводи на закључак да се ова способност интензивно развија на узрасту између пет и седам година. Међутим, узимајући у обзир значајност разлика међу испитиваним узрастима, као и чињеницу да је на овом задатку остварено најниже просечно постигнуће деце у свим узрастима, можемо да закључимо да деца из нашег узорка још увек нису достигла свој максимум кад је у питању развој способности елиминације почетног фонема на узрасту од седам година.

С друге стране, на задатку фонемске супституције (почетни фонем) утврђене су више просечне вредности постигнућа деце на свим узрастима, што нас наводи на закључак да је овај задатак за децу свих узраста био лакши у односу на задатак елиминације почетног фонема. Применом *post hoc testa* (Scheffe) на задатку фонемске супституције (почетни фонем) утврђене су статистички значајне разлике у постигнућу између петогодишњака и седмогодишњака, али и шестогодишњака и седмогодишњака ($p < 0.01$), док између деце узраста пет и шест година нису утврђене статистички значајне разлике ($p > 0.05$), што нас наводи на закључак да се интензиван развој способности фонемске супституције (почетни фонем) одвија на узрасту од шест година.

Добијени резултати су у складу и с истраживањем самог аутора ФОНТ теста (Subotić, 2011), где је на узорку четири од пет узрастних група елиминација почетног фонема била тежи задатак у односу на фонемску супституцију (почетни фонем). Претпостављамо да је сам задатак елиминације у односу на супституцију за децу нешто апстрактнији, имајући у виду да укључује ангажованост само аудитивне меморије, без учешћа визуелног система подршке, те да подразумева промену дуже речи у краћу реч, која је већ садржана у дужој речи, али то није нужно на први поглед очигледно (нпр. Јован – ован, грана – рана). Поред наведеног, задатак елиминације фонема укључује изостављање (елиминацију) и манипулацију јединицама које су ускладиштене у облику фонолошких репрезентација, што испитивачу логопеду истовремено омогућава процену језичких способности детета и на вишим нивоима језичке структуре. Током задатка елиминације фонема, неопходно је да дете најпре анализира унутрашњу структуру сопствених фонолошких репрезентација, а затим да манипулише фонемама, што није нимало лак задатак. Одговору детета претходи формирање моторног програма за изговор одређене речи, па можемо да закључимо да дефицити на нивоу фонолошке свесности код деце могу рефлектовати сметње на различитим нивоима језичке продукције, али и утицај сметњи на нивоу радне меморије, који заједно могу компромитовати постигнуће деце на овом типу задатака.

С друге стране, супституција фонема не подразумева промену дужине речи (нпр. Ниш – миш, новац – ловац), па су с тим у вези и резултати на задатку елимина-

ције почетног фонема нижи, посматрано из угла просечних вредности. Задаци као што су елиминација или супституција почетног фонема од деце захтевају експлицитно разумевање и перцепцију звучних сегмената који чине речи, стога су и когнитивни захтеви у овом случају генерално тежи за децу у односу на све или већину других задатака из теста. Самим тим, виши успех деце на задацима овог типа требало би да представља добар показатељ за каснији успех у способностима читања и писања. Неки аутори истичу да је важно на задацима овог типа детету презентовати само слике као визуелне презентације појмова. Овај приступ осигурава да се деца фокусирају само на сопствене ускладиштене фонолошке репрезентације, уместо анализе речи коју су претходно чули од испитивача логопеда. Добро ускладиштене и прецизно дефинисане фонолошке репрезентације код детета су веома значајне за стицање језичке компетенције (Bishop & Snowling, 2004). У задацима који укључују манипулацију и супституцију фонемама, односно који подразумевају операције с ускладиштеним фонолошким репрезентацијама, важно је узети у обзир дистинкције између постојећих фонолошких репрезентација и брзине и квалитета фонолошких процеса. С тим у вези, непрецизне или нејасно формулисане фонолошке репрезентације за последицу имају дефицит језичке продукције (Swan & Goswami, 1997).

Закључак

На основу анализе резултата истраживања, на узорку 195 деце узраста од пет до седам година, можемо закључити следеће:

- да у зависности од узрастне групе, од 42% до 78,3% деце из узорка правилно изговара свих 30 гласова матерњег језика;
- да је процентуална заступљеност дисторзија и супституција највећа управо у најмлађој узрастној групи (26% и 46%) и смањује се с узрастом деце;
- да су гласови који се најчешће изговарају по типу супституције: Ч, Џ, Ш, Ж, Р, Л и Љ, док су гласови који се најчешће изговарају по типу дисторзије: Џ, Ћ, Ќ, Р, З, Ж, Ш и Ж;
- да се с узрастом деце повећава и њихова успешност на највећем броју задатака у оквиру процењених елемената фонолошке свесности: идентификовање почетног фонема, препознавање риме, фонемска сегментација, идентификовање завршног фонема, елиминација почетног фонема и фонемска супституција (почетног фонема) ($p=0.00$).

Анализом добијених резултата можемо да закључимо да се развој одређених елемената фонолошке свесности као што су спајање слогова, слоговна сегментација, идентификовање почетног фонема и препознавање риме интензивно одвија током предшколског узраста, достижући свој максимум на узрасту од око седам година. С друге стране, развој способности идентификовања завршног фонема, елиминације почетног фонема и фонемске супституције (почетни фонем) наставља се и даље током поласка у школу, чему говоре у прилог подаци о процентуалној успешности деце на узрасту од седам година.

Сprovedено истраживање у српском језику има велики значај на теоријском и практичном нивоу. Основни теоријски значај овог истраживања јесте стицање знања о развијености артикулационих и фонолошких способности деце узраста од пет до седам година, утврђивањем карактеристика артикулационих способности и фонолошке свесности, који су значајни за развој фонолошког система српског језика. Сазнања о развијености фонолошких способности деце типичног развоја могу допринети бољем разумевању говорно-језичког развоја у целини. Практични значај истраживања је утврђивање узрасно дискриминативних индикатора развијености фонолошке свесности, на основу којих су издвојене способности које се на различитим узрастима деце још увек развијају. Овим поступцима се омогућава стандардизација инструмената примењених у истраживањима и стиче се увид у развојни ток артикулационих и фонолошких способности у српском језику.

С обзиром на то да фонолошка свесност има значајну улогу у развоју и стицању способности читања, важно је у раду с децом предшколског узраста пажњу посветити задацима који подстичу развој фонолошке свесности. Рад стручњака у предшколским и школским установама би поред детекције поремећаја у развоју говора и језика требало да буде усмерен и на припрему и реализацију програма који подстичу развој артикулационих и фонолошких способности.

Проучавање развоја фонолошке свесности представља релевантни и дискриминативни показатељ за праћење деце типичног развоја, али и деце код којих је уочено одступање у области развоја говорно-језичких способности. Резултати овог истраживања указују и на могућност прављења индивидуалних програма за рад с децом предшколског и млађег школског узраста у циљу развоја језичких способности. У логопедској пракси код нас често се изоставља процена нивоа развијености фонолошких способности приликом систематских прегледа, чиме се онемогућава спровођење стимулативног третмана на предшколском и млађем школском узрасту.

Потребно је навести и неколико важних ограничења овог истраживања. Упркос томе што је инструмент за процену фонолошке свесности конструисан у складу са светским стандардима (Subotić, 2011), резултати нашег истраживања се могу упоредити само са малим бројем студија на нашем подручју, а што уз недовољно велики узорак деце смањује могућност генерализације закључака. У будућим истраживањима овог типа циљ нам је формирање већих узорака деце, са мањим узрасним разликама и на ширем подручју градских и приградских насеља.

Сматрамо да резултати нашег истраживања отварају могућност за даља проучавања појединих нивоа говорно-језичког развоја код деце предшколског и млађег школског узраста. Детектовање деце на што ранијем узрасту је јако важно јер стручњацима који се баве овим поремећајима остаје много више времена да започну и успешно заврше третман, али само у границама постојећег капацитета детета. Правилно спровођење дијагностичких процедура, уз примену одговарајућих инструмената, има за циљ идентификовање деце са појединим патолошким облицима развоја говора и језика. На основу свеобухватне процене планира се индивидуални план и програм логопедског третмана.

Литература

- Aram, D.M., Ekelman, B.L., & Nation, J.E. (1984). Preschoolers with language disorders. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 27(2), 232–244. <https://doi.org/10.1044/jshr.2702.244>
- Bird, J., Bishop, D.V.M., & Freeman, N.H. (1995). Phonological awareness and literacy development in children with expressive phonological impairments. *Journal of Speech and Hearing Research*, 38, 446–462. <https://doi.org/10.1044/jshr.3802.446>
- Bishop, D.V.M., & Snowling, M.J. (2004). Developmental dyslexia and specific language impairment: same or different? *Psychological Bulletin*, 130(6), 858–86. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.130.6.858>
- Conti-Ramsden, G., & Botting, N. (1999). Classification of children with specific language impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 42(5), 1195–1204. <https://doi.org/10.1044/jslhr.4205.1195>
- Farquharson, K. (2019). It might not be „just artic“: the case for the single sound error. *Perspectives of the ASHA Special Interest Groups*, 4(1), 76–84. https://doi.org/10.1044/2018_PERS-SIG1-2018-0019
- Felsenfeld, S., Broen, P.A., & McGue, M. (1994). A 28-year follow-up of adults with a history of moderate phonological disorder: educational and occupational results. *Journal of Speech & Hearing Research*, 37(6), 1341–1353.
- Gibson, E.J., & Levin, H. (1973). *The psychology of reading*. Cambridge: M.I.T. Press.
- Golubović, S. (2003). Taksonomija fonoloških poremećaja. *Istraživanja u defektologiji*, 2, 77–95.
- Golubović, S. (2016). *Razvojni jezički poremećaji*. Treće, izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Društvo defektologa Srbije, Tonplus.
- Golubović, S. (2017). *Fonološki poremećaji*. Treće, izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Društvo defektologa Srbije, Tonplus.
- Golubović, S., Ječmenica, N., Subotić, S. i Kobac, D. (2019). Razvoj fonološke svesnosti kod dece uzrasta od šest do osam godina. *Primenjena psihologija*, 12(2), 157–182. <https://doi.org/10.19090/pp.2019.2.157-182>
- Golubović, S. i Kašić, Z. (2000). *Segmentna i suprasegmentna organizovanost govora i poremećaj fluentnosti*. Beograd: Društvo defektologa Jugoslavije.
- Golubović, S., & Petrović, M. (2012). The frequency of speech and language pathology in early childhood. *International Journal of Psychophysiology*, 85(3), 380–381.
- Kašić, Z. (2003). *Fonetika*. Beograd: Defektološki fakultet.
- Kostić, Đ., Vladislavljević, S. i Popović, M. (1983). Globalni artikulacioni test. U S. Vladislavljević, Đ. Kostić i M. Popović (Ur.), *Testovi za ispitivanje govora i jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Larrivee, L.S., & Catts, H.W. (1999). Early reading achievement in children with expressive phonological disorders. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 8(2), 118–128. <https://doi.org/10.1044/1058-0360.0802.118>
- Lenel, J.C., & Cantor, J.H. (1981). Rhyme recognition and phonemic perception in young children. *Journal of Psycholinguistic Research*, 10, 57–67.
- Liberman, I.Y., Shankweiler, D., Fischer, F.W., & Carter, B. (1974). Explicit syllable and phoneme segmentation in the young child. *Journal of Experimental Child Psychology*, 18(2), 201–212. [https://doi.org/10.1016/0022-0965\(74\)90101-5](https://doi.org/10.1016/0022-0965(74)90101-5)

- Lonigan, C.J., Burgess, S.R., Anthony, J.L., & Barker, T.A. (1998). Development of phonological sensitivity in 2- to 5-year-old children. *Journal of Educational Psychology, 90*(2), 294–311.
- Pennington, B.F., & Bishop, D.V.M. (2009). Relations among speech, language and reading disorders. *Annual Review of Psychology, 60*, 283–306. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.60.110707.163548>
- Preston, J.L., Hull, M., & Edwards, M.L. (2013). Preschool speech error patterns predict articulation and phonological awareness outcomes in children with histories of speech sound disorders. *American Journal of Speech-Language Pathology, 22*(2), 173–184. [https://doi.org/10.1044/1058-0360\(2012/12-0022\)](https://doi.org/10.1044/1058-0360(2012/12-0022))
- Raitano, N.A., Pennington, B.F., Tunick, R.A., Boada, R., & Shriberg, L.D. (2004). Pre-literacy skills of subgroups of children with speech sound disorders. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 45*(4), 821–835. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2004.00275.x>
- Shriberg, L.D., & Kwiatkowski, J.D. (1998). Developmental phonological disorders: a clinical profile. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 37*(5), 1100–1126. <https://doi.org/10.1044/jshr.3705.1100>
- Smith, C.L., & Tager-Flushberg, H. (1982). Metalinguistic awareness and language development. *Journal of Experimental Child Psychology, 34*, 449–468. [https://doi.org/10.1016/0022-0965\(82\)90071-6](https://doi.org/10.1016/0022-0965(82)90071-6)
- Snowling, M., Bishop, D.V.M., & Stothard, S.E. (2000). Is preschool language impairment a risk factor for dyslexia in adolescence? *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines, 41*(5), 587–600. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00651>
- Stanković-Miličević, I., Golubović, S. i Kašić, Z. (2014). Regionalni izgovor i netipičnost artikulacije kod dece predškolskog uzrasta. *Beogradska defektološka škola, 20*(3), 613–626.
- Subotić, S. (2011). Konstrukcija testa fonološke svijesti na srpskom jeziku. *Primenjena psihologija, 2*, 127–149.
- Sutherland, D., & Gillon, G. (2005). Assessment of phonological representations in children with speech impairment. *Language Speech and Hearing Services in Schools, 36*(4), 294–310.
- Swan, D., & Goswami, U. (1997). Phonological awareness deficits in developmental dyslexia and the phonological representations hypothesis. *Journal of Experimental Child Psychology, 66*, 18–41. <https://doi.org/10.1006/jecp.1997.2375>
- Torgesen, J., Wagner, R., & Rashotte, C. (1994). Longitudinal studies of phonological processing and reading. *Journal of Learning Disabilities, 27*(5), 276–286. https://doi.org/10.1207/s1532799xssr0102_4
- Tyler, A.A., Gillon, G., Macrae, T., & Johnson, R.A. (2011). Direct and indirect effects of stimulation phoneme awareness vs other linguistic skills in preschoolers with co-occurring speech and language impairments. *Topics in Language Disorders, 31*(2), 128–144. <https://doi.org/10.1097/TLD.0b013e318217d473>
- Vuletić, D. (1990). Test artikulacije. Zagreb: Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
- Wagner, R.K., & Torgesen, J.K. (1987). The nature of phonological processing and its causal role in the acquisition of reading skills. *Psychological Bulletin, 101*, 192–212. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.101.2.192>

Примљено: 30.03.2019.

Коригована верзија рада примљена: 02.09.2019.

Прихваћено за штампу: 16.09.2019.

The articulation abilities and phonological awareness of five- to seven-year-olds

Slavica Golubović

Department of Speech-Language Pathology, Faculty of Special Education and Rehabilitation,
University of Belgrade, Serbia

Nevena Ječmenica

Department of Speech-Language Pathology, Faculty of Special Education and Rehabilitation,
University of Belgrade, Serbia

Nadica Jovanović-Simić

Department of Speech-Language Pathology, Faculty of Special Education and Rehabilitation,
University of Belgrade, Serbia

Mirjana Petrović-Lazić

Department of Speech-Language Pathology, Faculty of Special Education and Rehabilitation,
University of Belgrade, Serbia

Abstract *The development of the child's speech sound articulation ability and phonological awareness goes through different stages during the child's preschool years. The aim of our research was to determine the articulation abilities and phonological awareness level in children with typical development. Our sample comprised 195 children aged five to seven. Speech sound articulation abilities and phonological awareness were assessed by means of the Global Test of Articulation and the FONT Phonological Awareness Test. The research results indicate that, depending on age, 42% to 78.3% of children are able to articulate clearly all 30 sounds of the Serbian language. An analysis of the Phonological Awareness Test results shows children performed best in the following tasks: syllable blending (99.1%), syllable segmentation (85%) and initial phoneme identification (86.1%), while they were least successful in the task of initial phoneme deletion (48.8%). Results have shown that children's success in most tasks within the framework of the elements of phonological awareness assessed – such as initial phoneme identification, rhyme recognition, phoneme segmentation, final phoneme identification, initial phoneme deletion and phoneme substitution (initial phoneme) – increases with children's age. The development of final phoneme identification, initial phoneme deletion and phoneme substitution (initial phoneme) abilities continues after children start school, as shown by data on the success rate among seven-year-olds. In view of the fact that phonological awareness plays an important role in the development and acquisition of reading ability, when working with preschool-age children particular attention should be devoted to tasks that stimulate the development of phonological awareness.*

Keywords: *articulation abilities, phonological abilities, phonological awareness, age differences, children with typical development.*

Артикуляционные и фонологические способности детей в возрасте от пяти до семи лет

Славица Голубович

Кафедра логопедии, Факультет специального образования и реабилитации,
Белградский университет, Сербия

Невена Ечменица

Кафедра логопедии, Факультет специального образования и реабилитации,
Белградский университет, Сербия

Надица Йованович-Симич

Кафедра логопедии, Факультет специального образования и реабилитации,
Белградский университет, Сербия

Мирьяна Петрович-Лазич

Кафедра логопедии, Факультет специального образования и реабилитации,
Белградский университет, Сербия

Резюме Развитие способностей артикуляции голоса и фонологической сознательности проходит различные этапы в дошкольный период. Целью нашего исследования является определение артикуляционных способностей и уровня развития фонологической сознательности у детей типичного развития. В исследовании приняли участие 195 детей в возрасте от пяти до семи лет. Для оценки способности артикуляции голосов и фонологической сознательности использовались Глобальный артикуляционный тест и Тест фонологической сознательности ФОНТ-тест. Результаты исследования показали, что в зависимости от возраста, 42–78,3% детей правильно произносят все 30 голосов сербского языка. Анализ результатов показал, что при оценке элементов фонологической сознательности дети достигли наибольших успехов в выполнении следующих заданий: объединение слогов (99,1%), слоговая сегментация (85%) и идентификация начальной фонемы (86,1%), тогда как наименьший успех показан при выполнении задачи устранения начальной фонемы (48,8%). Результаты также показали, что с возрастом детей повышается их успешность в решении большинства задач в пределах предполагаемых элементов фонологической сознательности, таких как: идентификация начальной фонемы, распознавание рифмы, фонематическая сегментация, идентификация конечной фонемы, устранение начальной фонемы и фонематическая замена (начальная фонема). Развитие способностей идентификации конечной фонемы, устранения начальной фонемы и субституции фонем (начальная фонема) продолжается и в течение поступления в школу, что подтверждается данными о процентной успеваемости детей в возрасте семи лет. Учитывая, что фонологическая сознательность играет важную роль в развитии и приобретении навыков чтения, особое внимание следует уделять задачам, способствующим развитию фонологической сознательности при работе с детьми дошкольного возраста.

Ключевые слова: артикуляционные способности, фонологические способности, фонологическая сознательность, возрастная разница, дети типичного развития.